

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה על ציוויו של הקב"ה למשה על הקמת המשכן, שם מוצב גם הכיור. בניגוד לכלים רבים במשכן, מידות הכיור לא נכתבו בתורה, ובפשטות ניתן לעשותו בכל גודל. עם זאת חז"ל במסכת זבחים (כ"ב ע"ב) דייקו מהפסוקים בפרשתנו (מ, לא), שמשה אהרן ובניו צריכים ליטול ידיהם מהכיור – מכאן שהכיור צריך להכיל מים בשיעור שארבעה יוכלו ליטול ידיהם.

כיוון שבזמן המשכן לא היו כהנים רבים, גודלו של הכיור ככל הנראה לא היה גדול במיוחד, דבר המסביר מדוע לא מפורש כיצד נשאו את הכיור, כיוון שלא היה צורך בנשיאה עם מוטות. אבל בבית המקדש הראשון שלמה רצה לפאר את המקדש ועשה עשרה כיורים, שכל אחד מהם הכיל ארבעים בת (מלכים א, ז, לח), דהיינו כאלף ליטר, ובלשון **מכון המקדש**:

"בזמן המשכן נעשה כיור המיועד לארבעה כהנים בלבד, אולם בעת שבנה שלמה את המקדש הראשון, הוסיף שלמה המלך עוד עשרה כיורים פרט לכיור אשר היה במשכן, כל אחד מהם הכיל כמות גדולה של מים - "ארבעים בת", שהוא שיעור מאה ועשרים סאה, כשיעור שלושה מקוואות."

בעקבות רחיצת הכהנים במי הכיור, נעסוק השבוע בהלכות נטילת ידיים. נראה מחלוקת ראשונים מדוע תיקנו ליטול ידיים כל בוקר, מחלוקת שייתכן ומשפיעה על השאלה האם צריך ליטול ידיים כאשר ישנים במהלך היום, נבדוק האם צריך ליטול ידיים כאשר לא ישנים בלילה, והאם צריך לברך על הנטילה לפני התפילה.

נטילת ידיים בבוקר

מדוע יש ליטול ידיים בבוקר? המקור לנטילה זו מופיע בגמרא במסכת ברכות (ס"ב ע"ב). הגמרא מונה את סדר הברכות שיש לאדם לברך בכל יום כחלק מסדר היום שלו, וכותבת שכאשר אדם נוטל את ידיו עליו לברך 'על נטילת ידיים'. נחלקו המפרשים מדוע יש ליטול ידיים, מחלוקת הכוללת גם את ספר הזוהר ומשליכה על דינים רבים:

א. **הרא"ש** (ברכות ט, כג) כתב, שהסיבה שתיקנו ליטול ידיים בבוקר היא משום נקיות - בשעת שנתו בלילה האדם נוגע במקומות המכוסים, כדי לנקותם ולהכניסם לתפילה יש ליטול ידיים. משום כך כתב שהיה מקום לברך על נקיות ידיים, אלא משום שכאשר נוטלים ידיים לאכילת לחם עושים זאת באמצעות נטלה ולכן מברכים על 'נטילת ידיים', לא חילקו חכמים בנוסח הברכה, ובלשונו: "לפי שידיו של אדם עסקניות הם ואי אפשר שלא ליגע בבשר המטונף בלילה. תיקנו ברכה קודם שיקרא קריאת שמע ויתפלל. וראוי היה לברך על נקיות ידים, אלא על שם שתיקנו בנטילת ידים לאכילה לברך על נטילת ידיים לפי שצריך ליטול מן הכלי והכלי שמו נטלה בלשון הגמרא, לכך תיקנו נמי לברך על נטילת ידים¹."

ב. **הרשב"א** (א, קצא) חלק על הרא"ש וכתב, שהטעם לנטילת ידיים הוא משום שבבוקר נעשים כבריה חדשה 'חדשים לבקרים רבה אמונתך', וצריכים להתקדש לפני הבורא כשם שהכהנים היו נוטלים ידיהם מהכיור בבוקר לפני עבודתם, וכך גם הסביר מדוע אין ליטול ידיים לפני תפילת מנחה וערבית.

ג. **הזוהר** (וישב קפ"ד ע"ב) הביא טעם שלישי נוסף שאינו מובא בראשונים, ולשיטתו הסיבה שיש ליטול ידיים בבוקר היא משום רוח הטומאה. כאשר אדם ישן בלילה מסתלקת ממנו רוח הקדושה, ובמקומה שורה על האדם רוח טומאה. כאשר האדם מתעורר בבוקר חוזרת רוח הקדושה, ורוח הטומאה עוברת לשרות על הידיים, ולכן כדי לסלקה יש ליטול אותן.

יש להוסיף **שהבן איש חי** (ברב פעלים או"ח ב, ד) כתב על בסיס דברי **האר"י** שלמעשה הרוח הרעה שורה גם על הרגליים ולא רק על הידיים, אלא ששם אחיזתה כל כך חזקה ומשמעותית, שנטילה בלבד לא תועיל להסירה. רק הכהנים במקדש, בזכות המקדש והעבודה היו יכולים להסירה, ומשום כך חלק מסדר הנטילה במקדש כולל גם את הרגליים מה שאין כן בחיי היום יום.

השלכות

למחלוקת בין הפוסקים והזוהר מדוע יש ליטול ידיים, מספר השלכות אפשרויות:

א. **אדם שלא ישן**: כאשר אדם לא ישן בלילה כתב הבית יוסף, שלדעת הזוהר והרא"ש אין צורך בנטילה. לדעת הרא"ש משום שלא נגע במקומות המטונפים, ולדעת הזוהר רוח משום שהטומאה שורה רק בשינה. בדעת הרשב"א לעומת זאת הסתפק, וייתכן בגלל שבדרך כלל האדם נעשה כבריה חדשה בבוקר, לא חילקו חז"ל אם ישן או לא וכתבו שתמיד יש ליטול ידיים.

למעשה כתבו **השולחן ערוך והרמ"א** (שם, ג), שמספק יש ליטול ידיים בלי ברכה. ליטול ידיים בגלל דעת הרשב"א הסובר שיש ליטול, אך ללא ברכה בגלל הרא"ש והזוהר הסוברים שאין ליטול. **הב"ח** (שם, ב) חלק וכתב שגם במקרה זה יש ליטול ידיים בברכה, כיוון שסבר שגם לדעת הרא"ש קבעו חכמים שיש ליטול ידיים כל בוקר, גם אם הידיים לא התלכלכו.

אמנם, כאשר אדם לא ישן בלילה אך עושה צרכיו בבוקר, כתבו אחרונים רבים (ובניגוד לדעת **הילקוט יוסף**) שגם לדעת השולחן ערוך והרמ"א יש לברך בנטילה שלאחר היציאה מהשירותים, כיוון שבמקרה מעין זה וודאי שגם לדעת הרא"ש יש ליטול ידיים בברכה שהרי ידיו מלוכלכות, וכן המליץ **המשנה ברורה** (שם, ל) לעשות בחג שבועות כאשר ערים כל הלילה כדי לצאת ממחלוקת, ובלשונו:

"יש מהאחרונים שחולקין על הכרעת הרמ"א בזה, וסוברים דאדם שלא ישן צריך לברך, ויש שמסכימים עמו. וכל זה בלא עשה צרכיו, אבל אם עשה צרכיו קודם התפלה הסכמת אחרונים דבזה צריך ליטול ידיו ולברך. וכן נכון לעשות במי שניעור כל הלילה כגון בליל שבועות יעשה צרכיו או יטיל מים וישפשף שאז לכולי עלמא יתחייב."

¹ עם כל זאת לשיטתו, במקרה בו נוטלים ידיים בבוקר ללא נטלה יש לברך על נקיות ידיים, וכן פסק **השולחן ערוך** (ד, כב) שהוסיף, שאם לאחר מכן הזדמנה נטלה יש ליטול באמצעותה (לחשוש לדעת הזוהר שנראה לקמן שסובר שטעם הנטילה היא משום רוח רעה). **הגר"א** (שם) חלק וסבר, שחז"ל לא חילקו בנוסח הברכה ותמיד יש לברך על נטילת ידיים.

ב. **אדם הישן ביום:** מחלוקת נוספת הקשורה למחלוקת הפוסקים מדוע תיקנו ליטול ידיים, היא האם צריך ליטול ידיים כאשר ישנים ביום. לדעת הרשב"א ודאי שאין ליטול ידיים, שהרי רק בבקרים נעשים כבריה חדשה. לדעת הרא"ש לעומת זאת בפשטות יש ליטול ידיים לפני התפילה כיוון שידיו התלכלכו במהלך השינה, ובדעת הזהר הסתפק הבית יוסף.

מצד אחד מדברי הזהר בפרשת וישלח עולה שרק בלילה שורה רוח טומאה על הישן, על כן הישן ביום לא יטול. **מצד שני** הזהר בפרשת ויגש כותב שדוד המלך היה נזהר שלא לישון יותר משישים נשימות (כחצי שעה), כי לא היה רוצה שתשרה עליו רוח הטומאה - משמע שבכל שינה שורה רוח טומאה ולא דווקא בלילה, ובלשון הבית יוסף:

"ומיהו יש לומר דדוקא בישן בלילה אמרו לפי שאז הוא זמנו של סטרא מסאבא, אבל ביום אין לו כח לשרות על האדם. ומה שאסרו לישן יותר משיתין נשמי הוא כדי שלא לעורר כח ההוא סטרא ביום שאינו זמנו, מכל מקום אף על פי שמתעורר על ידי השינה אפשר שאין לו כח לשרות, וצריך עיון."

משום כך למעשה ובדומה למסקנת ההלכה בדיון אדם שלא ישן בלילה, פסקו **השולחן ערוך והרמ"א** (שם, טו) שהישן ביום יותר מחצי שעה יטול ידיים בלא ברכה. בלא ברכה כי לדעת הרשב"א ודאי אין ליטול ידיים, אך בכל זאת ליטול כי יש מקום לומר שלדעת הזהר גם במקרה זה שורה רוח הטומאה (ועיין הערה²).

ג. **נטילה לפני תפילות מנחה וערבית:** מחלוקת נוספת המושפעת ממחלוקת הפוסקים, היא האם צריך ליטול ידיים בברכה לפני תפילות מנחה וערבית. הגמרא במסכת ברכות (טו ע"א) כותבת שלפני התפילה צריך ליטול ידיים כדי להתכונן לתפילה (או לנקות אותם בעפר כאשר אין מים), ודנו הפוסקים האם יש ליטול אותן בברכה.

לדעת הרשב"א והזהר, ודאי שאין ליטול בברכה. לדעת הרשב"א כיוון שרק בבוקר נעשים בריה חדשה, ולדעת הזהר כי כל עוד האדם לא ישן לא שורה עליו רוח הטומאה. לעומת זאת לדעת הרא"ש במקרה בו התלכלכו ידיו קודם התפילה בפשטות יש ליטול ידיים בברכה. אמנם גם במקרה זה בגלל ספק ברכות להקל, כתב **הרמ"א** (צב, ה) שיש ליטול ידיים בלא ברכה (ועיין גר"א צב, ה).

חידושים מהזהר

בעבר (כי תצא שנה א') עסקנו במידת ההשפעה שיש לקבלה על הפסיקה, ומקרה בו רואים את ההשפעה הרבה היא בסימן זה, וכפי שכתב **הבית יוסף** (שם, ח - יא), שבנטילת ידיים בבוקר יש חידושים בזהר שאינם נמצאים בפוסקים. למרות שכאשר הזהר חולק על הגמרא אין פוסקים כמותו, בדברים מסוימים הזהר לא חולק אלא רק מוסיף, ומשום כך נפסק כזהר להלכה:

א. **סדר הנטילה:** הגמרא במסכת שבת (ק"ח ע"א) כותבת, שבשביל להעביר את הזהומה (או לחלופין רוח הטומאה), יש ליטול שלוש פעמים כל יד ולהימנע מגיעה באיברים פתוחים כמו הפה והעין לפני הנטילה. בגמרא לא מובא סדר הנטילה והזהר חידש, שיש לאחוז את הנטלה תחילה ביד ימין, להעבירה אחר כך ליד שמאל ואיתה ליטול את יד ימין.

ב. **הליכה ללא נטילה:** כאמור הגמרא כותבת שאין לגעת בפה ובעיניים לפני הנטילה, אך היא לא מציינת שיש איסור ללכת ללא נטילה. לעומת זאת בספר הזהר, מפני שהסיבה לשיטתו שיש ליטול ידיים היא רוח הטומאה לכן אין להשהות את רוח הטומאה ומשום כך אסור ללכת ד' אמות ללא נטילה, וכן פסקו **השערי תשובה** (א, ב) ו**המשנה ברורה** (שם), ובלשון המשנה ברורה:

"מיד כשיתעורר משנתו ואינו רוצה לישן יטול ידיו, אף שנשאר מושכב. ומכל שכן שלא ילך ד' אמות בלי נטילת ידיים. וצריך מאד ליזהר בזה. ובזהר הקודש מפליג עבור זה בעונשו למאוד, כי הוא משהה על עצמו רוח הטומאה. ומכל מקום חלילה לעבור שום איסור עבור חסרון נטילת ידיים, כגון לעצור עצמו מלהשתין או ליקח מים שהכין חבירו עבור עצמו."

בזמן הזה רבים נוהגים בכל זאת ללכת ד' אמות ללא נטילה, והעלו הפוסקים מספר אפשרויות ללמד זכות על מנהג זה. **ראשית**, הסתמכו על דברי **הרשב"א** (ברכות כה ע"ב) הכותב בעקבות דברי רבי שמעון בן אלעזר, שניתן להתייחס לכל הבית כד' אמות. משום כך, כל עוד האדם אינו יוצא מביתו, גם אם הוא הולך יותר מד' אמות אין בכך בעיה לדעת הזהר.

שנית, למרות שעד כה ראינו כאפשרות שהרוח הרעה שורה לדעת הזהר בסוף הלילה (עיין הערה²), **הבן איש חי** (תולדות א, טו) כתב שהרוח הרעה שורה עד חצות. משום כך, כיוון שבמקרים רבים בזמן הזה הולכים לישון לאחר חצות לכן כלל לא שורה רוח הטומאה ומשום כך אין מניעה ללכת ד' אמות ללא נטילה, ובלשון:

"לא יגע בידיו קודם נטילה, לא לפה ולא לחוטם ולא לאזנים ולא לעינים, אפילו שהם סגורות ונוגע מבחוץ, ואם בא לו חכור בתוך שינה, יחכך על ידי בגד. וגם לא ישאף אבק נחיריים קודם נטילה. ואם התאוה מאד, יקום ויטול ידיו ואחר כך ישאף האבק. אבל בשינה של היום או שינה אחר חצות לילה אין צריך להיזהר, אף על גב דכתבנו דיטול ידיו."

שלישית כאמור לעיל הגמרא במסכת שבת כותבת שאין לגעת בפה ובעיניים לפני הנטילה, ובניגוד לשאר הפוסקים הרמב"ם לא הביא ענין זה. **הלחם משנה** (שביתת עשור ג, ב) טען שלדעת הרמב"ם בזמן הזה כלל לא שורה רוח הטומאה, וממילא לשיטתו גם אין מניעה ללכת ד' אמות ללא נטילה (ועיין בדף לפרשת בהעלותך שנה ב').

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו³...

² על בסיס עיקרון דומה הסתפק הבית יוסף בפירוש דברי הזהר באיזה שלב של הלילה שורה רוח הטומאה, האם בסוף הלילה או בשעת ההתעוררות, ולמעשה כתב שיש ליטול ידיים פעמיים. פעם ראשונה בשעת ההתעוררות ועליה יש לברך (כיוון שלדעת הרשב"א והרא"ש אז יש ליטול ולברך), ופעם שניה בלא ברכה לחשוש להבנה בזהר שהרוח שורה בסוף הלילה (ועיין בדף לשבועות שנה א').

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com